

Η ΔΥΤΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΚΥΘΟΥ

Ἡ νήσος Κύθνος, καταληφθεῖσα μετὰ τῶν λοιπῶν Κυκλάδων ἐν ἔτει 1207 ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, ὑπήχθη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν δεσποτεῖαν τῶν Σανούδων, εἶτα εἰς τὴν τῶν Καστέλλι καὶ κατόπι εἰς τὴν τῶν Γουζαδίνι. Οἱ φράγκοι κατακτηταὶ τῆς νήσου ἔδραν εἶχον τὸ ὑπερμεσοῦντος δεκάτου ἔκτου αἰῶνος καταστραφέν κἀστρον τοῦ Κατακεφάλου, ἐν ᾧ ὑπῆρχον πολλὰ λατινικὰ ἐκκλησίαι, ὧν ἄξια μνείας ἦν ἡ ἐρειπωμένη τῆς ἀγίας Τριάδος καὶ ἡ διατηρηθεῖσα τῆς Ἐλεούσης ἃς ἡ παράδοσις, ἦν ὁ κ. Α. Βάλληνας ἀναγράφει, λέγει φραγκικῶς μετασκευασθεῖσας μετὰ τὴν τῶν φράγκων πτώσιν εἰς ἀνατολικὰς (Κυθνιακά, σ. 32 καὶ 48). Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μία καὶ μόνη καθολικὴ ἐκκλησία διατηρεῖτο ἐν τῷ φρουρίῳ τούτῳ τοῦ Κατακεφάλου. «Εἰς τινὰ παλαιὰν πόλιν» γράφει τῷ 1700 ἐν ἐκθέσει του πρὸς τὸ ἐν Ρώμῃ ἱερὸν Συνεδρίον ὁ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπισκεψάμενος τὴν Κύθνον καὶ τὰς λοιπὰς Κυκλάδας ὡς ἀποστολικὸς ἐπισκέπτης Λατίνος ἐπίσκοπος Σύρου Ἀντώνιος Ἰουστινιάνης, «πρὸ 130 ἤδη ἐτῶν καταστραφείσκα, ὑπάρχει μία Λατινικὴ ἐκκλησία ὄρφανή, φερόνυμος τοῦ ἀγίου Ἀντωνίου, ἧτις σπανίως λειτουργεῖται ἕνεκα τῆς μακρᾶς ἀποστάσεως τοῦ τόπου¹». Σημειωτέον δ' ὅτι πρὸς τὰ ὑπ' αὐτοῦ

¹ Ἡ ἐκθεσις αὕτη εὑρίσκει ἐν τῷ Ἰταλικῷ χειρογράφῳ τεύχει ἐν ᾧ περιέχεται καὶ ἡ περὶ Σερῖφου ἐκθεσις τοῦ ἰδίου ἢ μεταφρασὶν ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ Εἰκονογρ. Ἐστία (1894, σ. 204—205) ἔνθα, μετὰ συντόμου βιογραφίας τοῦ Ἰουστινιάνι, ἐσημείωσα καὶ τινὰ περὶ τοῦ χειρογράφου. Νῦν δὲ προστίθημι ὅτι τὸ ἐν λόγῳ χειρόγραφον (γεγραμμένον, ὡς προείπον, ὑπὸ χειρὸς τοῦ Συρίου ἱερέως Νικολάου Μαράγον, γραμματέως τοῦ ῥηθέντος ἐπισκόπου Ἰουστινιάνι), ἀποτελεῖται ἐκ 48 φύλλων μεγάλου σχήματος ἄνευ ἀριθμώσεως τῶν σελίδων καὶ περιέχει, πλὴν τῶν ἤδη μνημονευθειῶν περὶ Σερῖφου καὶ τῆς ἐκκλησίας Κύθνου ἐκθέσεως, καὶ ἄλλας τοιαύτας τοῦ ἰδίου ἱερέως περὶ τῶν δυτικῶν ἐκκλησιῶν Κιμῶλου, Σίφνου, Κέω, Ἀνδρου, Σύρου, Μυκόνου, Χίου, ἧτις εἶνε ἀτελής ἐλλειπόντων φύλλων τινῶν τοῦ χειρογράφου, καὶ Μήλου ἧς λείπει ἡ ἀρχή, συναπολεσθεῖσα μετὰ τῶν τελευταίων φύλλων τῆς περὶ Χίου ἐκθέσεως. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὰ Ἰταλικά κείμενα τῶν ἐν τῷ χειρογράφῳ ἐκθέσεων, εἶτε καὶ ἀποσπάσματα ἐξ αὐτῶν, ἴσως περιελήφθησαν ἐν ἐκδοθεῖσαις συλλογαῖς δυσσευρέτοις ἢ ἄλλως ἀπροσίτοις ἐμοὶ ἐν Ναξῷ. Ἄλλ' ὅπως ποτ' ἂν ἦ, ἐπειδὴ αἱ ἐκθέσεις αὗται περιέχουσι διαφόρους καὶ πολλοῦ λόγου ἄξια πληροφορίας περὶ τῶν δυτικῶν ἐκκλησιῶν τῶν Κυκλάδων καὶ μάλιστα περὶ τῆς καταστάσεως αὐτῶν ἀρχομένου τοῦ 18 αἰῶνος, θὰ περιλάβω ἐν μεταφράσει τὰ ἄξια λόγου ἐξ αὐτῶν ἀποσπάσματα, παραπέμπων εἰς τὸ παρ' ἐμοὶ χειρόγραφον, καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς δημοσιουμασί μου περὶ τῶν δυτικῶν ἐκκλησιῶν τῶν νήσων ἐκείνων ἐν αἷς δὲν ὑπάρχουσι σήμερον καθολικοί· διότι ἐν αὐτοῖς θ' ἀπεικονίζεται ἰδίως ἡ κατάστασις τῶν ἐκκλησιῶν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μέχρι τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ παρόντος. Ἡ ἔρευνα δὲ τῆς ἱστορίας τῶν ἐν λόγῳ ἐκκλησιῶν κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα—εἰς ὃ ἀνάγονται καὶ τὰ πλείστα περὶ αὐτῶν ἔγγραφα τῆς ἐμῆς συλλογῆς ὧν τὰ σπουδαιότερα θὰ δημοσιεύσω ὁλόκληρα—εἶνε εἰς ἄκρον ἐνδιαφέρουσα, διότι κατ' αὐτὸ ἐπῆλθε καὶ

γραφόμενα περὶ τοῦ χρόνου τῆς καταστροφῆς τοῦ κἀστρου, συμφωνεῖ πῶς καὶ ἡ ἐγχώριος παράδοσις ἦν ἐπίσης ὁ κ. Βάλληνας ἀναγράφει προστιθέμενος καὶ ὅτι «ἐπιμαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς ἐνεστώσης αὐτοῦ καταστάσεως, ὅτι ἡ τελεία καταστροφή αὐτοῦ ἐπῆλθε δι' ἀλώσεως» (αὐτόθι, σ. 49 καὶ 50).

Πλὴν τῶν ἐν τῷ καταστραφέντῳ κἀστρῳ φραγκικῶν ἐκκλησιῶν ὑπῆρχε καὶ ἐν τῷ τοῦ χωρίου Σύλλακκα τμήματι, τῷ καλουμένῳ Γαλατάς, ἑτέρα τοιαύτη, ἐξ ἧς καὶ φραγκοκκλησιὰ καλεῖται ἡ συνοικία ἐν ἣ ἔκειτο αὕτη.

Ἐν δὲ τῇ νῦν πόλει τῆς Κύθνου, Μεσσαρία ὑπὸ τῶν Συλλακκιωτῶν καλουμένη, δὲν ὑπῆρχε καθολικὸς ναὸς, διότι αὕτη ἦτο συνοικία Ἑλληνική, ὡς ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ κ. Ἀντώνιος Μηλιαράκης ἐν τῇ ἐμβριθεστάτῃ αὐτοῦ καὶ πολλοῦ λόγου ἄξια περὶ τοῦ ὀνόματος Μεσσαρία μελέτῃ (Μεσσαρία, ἱστορικαὶ ἔρουσαι περὶ τοῦ ὀνόματος τούτου ὡς γεωγραφικῶν, σ. 18, ὑπόσημ.). Λατινικὴ ἐκκλησία, εὐτελεστάτη, ἰδρῦθη ἐν Μεσσαρία Κύθνου μόνον κατὰ τὸ 1676 περίπου, ἡ ἰδρῦσις τῆς δὲ προῆλθεν ἐκ περιστάσεων παροδικῶν ἐφ' ὧν ἐν μέρει ἐστηρίχθη, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, καὶ ἡ ἐπὶ ὀγδοήκοντα μόλις ἔτη συντήρησις τῆς. Ἐκ τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπαρχόντων ἐν τῇ νήσῳ εὐαριθμῶν λατίνων, ὀλίγοιτο ἦσαν ἐκ τῶν ἀπογόνων τῶν ἐν αὐτῇ ἐπὶ τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας ὁμοδόξων τῶν. Οἱ πλείστοι αὐτῶν ὄντες Γάλλοι καὶ ὑπερμεσοῦντος τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος ἐγκατασταθέντες ἐν Κύθνῳ, μετῆρχοντο τὸ πειρατικὸν ἐπάγγελμα, ὅπερ δὲν ἔθεωρεῖτο τότε ἀτιμωτικόν. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ Ἰωάννης Μαρία Καρδι καταγόμενος ἐκ Λιγυρίας ὡς μαθάνομεν ἐκ τοῦ κώδικος τῆς ἐν ταῦθα ἱεράς Μονῆς τῶν Καπουτσίνων (σελ. 155). Ὑπὸ τοῦ πειρατοῦ δὲ τούτου, ἡ κορσάρου, ὡς ἐλέγοντο ἐπὶ τὸ εὐφρότερον οἱ πειραταὶ ἐκείνοι τῆς δύσεως οἱ ἐπὶ μακρὰ ἔτη λυμνάζοντο τὰ Ἑλληνικὰ παράλια, ἐκτίσθη ἡ ἐν Μεσσαρία δυτικὴ ἐκκλησία καὶ ἀπεστάλη τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἰδίου ὑπὸ τοῦ ἐν Ρώμῃ ἱεροῦ Συνεδρίου λατίνος ἱερεὺς ἐν τῇ νήσῳ χάριν τῶν ἐν αὐτῇ καθολικῶν, οἵτινες πάντες ὁμοῦ δὲν ὑπερέβαινον τοὺς εἴκοσι ἐν ἔτει 1700 ὡς ἀναφέρει ὁ ἀνωτέρω Ἐπίσκοπος Σύρου ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ἐκθέσει του. Ἐν Κύθνῳ, λέγει, «ὑπάρχουσι μόνον δύο χωρία Μεσσαρία καὶ Σύλλακκα μετὰ τριῶν χιλιάδων κατοίκων ἀνατολικῶν, μετὰ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι 20 λατίνοι, οἵτινες εἰσι πάντες σχεδὸν ξένοι μετερχόμενοι τὴν πειρατείαν καὶ νυμφευμένοι Ἑλληνίδας γυναῖκας. Ὑπάρχουσι 30 ἱερεῖς [ἀνατολικοί] οἵτινες λειτουργοῦν ἱσαριθμῶς ἐνοριακὰς ἐκκλησίας de jure Patronatus. Ὑπάρχουσι προσέτι ἑπτὰ μοναστήρια ἢ μᾶλλον οἴκοι μετὰ μικροῦ ἀριθμοῦ μοναχῶν. Τὰ δύο κυριώτερα εἰσὶν ἀσύδοτα¹, τὰ δὲ ἄλλα ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ἐπισκόπου²».

«Ἐν τῇ ἄκρῳ τοῦ ἐνδὸς ἐκ τῶν ἄνω ῥη-

ἡ τελεία παρακμὴ αὐτῶν ἐξαλειφθέντων τῶν ἐν ταῖς νήσοις ἐκείναις λατίνων· αἱ γνωσταὶ δὲ ἄλλοι περὶ τῆς παρακμῆς τῶν αὐτῶν ἐκκλησιῶν εἰδήσεις εἰσὶν ὀλίγοιται καὶ ὅσον γνωρίζω.

¹ Ἐνεστὶ σταυροπηγικά. Τὸ σχετικὸν γράμμα τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως περὶ τῆς ἐτέρας τῶν μονῶν ἦτο τῆς τοῦ Προδρόμου, ἴδε ἐν τοῖς Κυθνιακοῖς, σ. 39—42.

² Ἐφερε τότε τὸν τίτλον «Τξείας καὶ Θεομίων» διέμενε δ' ἐναλλάξ ἐν Κέῳ καὶ Κύθνῳ.

θέντων χωρίων, ὀνομαζομένου Μεσσαρία, ὑπάρχει μία λατινικὴ ἐκκλησία φερόνυμος τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ὑποχρεώσεως λειτουργίας. Ὁ θόλος αὐτῆς εἶνε ἐπιμεκαλυμμένος διὰ κεράμων. Ἐχει μῆκος 13 βημάτων καὶ πλάτος 6, ἐκτίσθη δὲ ὑπὸ τινος Ἰωάννου Μαρία Καρδι πλοιάρχου πειρατοῦ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ὁποῦ τὸ ἱερὸν Συνεδρίον ἀπέστειλε τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ ἱερέα—ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ ἱεραπόστολου μετ' ἐτησίῳ χορηγίματος ἐκ 15 σκούδων—ὅστις εἶνε ὁ δὸν Φραγκίσκος Rossi ἐτῶν 56 καταγόμενος ἐκ Σύρου καὶ ἔχων τὴν φροντίδα αὐτῆς πρὸ 23 ἐτῶν¹. Παραπονεῖται ὅμως ὅτι ἡ ρηθεῖσα ποσότης τῶν 15 σκούδων ἡ χορηγομένη αὐτῷ μέχρι σήμερον εἶνε πολὺ μικρά, διὰ ταύτης δὲ τῷ εἶνε πολὺ δύσκολον νὰ συντηρηθῇ νῦν ὅτε ἡλαττώθησαν αἱ ὑπὸ τῶν πειρατῶν ἐλεημοσύνη. Δὲν ἔχει δὲ ἄλλοθι προσδοκῶν τινα κα-

¹ Ὁ Τουρνεφόρτιος ἐπισκεψάμενος κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν τὴν Κύθνον δὲν ὀρίζει ακριβῶς ἐν τίνι θέσει τῆς νήσου ἔκειτο ἡ Λατινικὴ ἐκκλησία· σημειοὶ μόνον ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς νήσου «ὡς πρὸς τὴν θρησκείαν εἰσι πάντες ἀνατολικοὶ ἐκτὸς δέκα ἢ δωδεκά οἴκων λατινικῶν τῶν πλείστων ἐκ ναυτῶν Γάλλων, οἵτινες ἔχουσι ἐν μόνον ναΐδιον, καὶ αὐτὸ πτωχότατον, εἰς τὴν ἐξοχικὴν οἰκίαν τοῦ Προξένου λειτουργεῖται ὑπὸ ἐφημερίου λαμβάνοντος δεκαπέντε σκούδα ἐτησίως παρὰ τοῦ Ἐπισκόπου Τήνου». (Voyage into the Levant, Τόμ. Β', σ. 9 London 1741). Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην στηριζομένη μόνον ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω ἐκθέσεως τοῦ Ἰουστινιάνι (διότι τὴν Κύθνον δὲν ἐπεσκεψθῆν), ὁ Τουρνεφόρτιος ὑπέπεσεν εἰς πλάνην ὑπολαβῶν, ἐξ ἀτελῶν πληροφοριῶν, ὅτι τὸ ἐν τίνι ἀγροτικῇ οἰκίᾳ τοῦ Προξένου τῆς Γαλλίας ἰδιαίτερον αὐτοῦ ναΐδιον (chappelle), ἦτο τὸ διὰ 15 σκούδων συντηρούμενον, ἐνῶ ἦτο τὸ ἐν τῇ ἄκρῳ τοῦ χωρίου Μεσσαρία κείμενον, ἦτοι τὸ ἐν τῇ σημερινῇ συνοικίᾳ τῇ ἕνεκα τοῦ καθολικοῦ τούτου ναΐδιου κληθεῖσα φραγκοκκλησιὰ διότι βεβαίως ἡ σημερινὴ αὕτη συνοικία ἔθεωρεῖτο κατὰ τὸ 1700, ἦτοι πρὸ διακοσίων περὶ τοῦ ἐτῶν, ἄκρα τοῦ χωρίου Μεσσαρία. Καὶ ἐκ τοῦ περὶ Κύθνον δὲ συγγράμματος τοῦ κ. Βάλληνας ἐξάγεται ὅτι ὑπῆρχεν ἐν τῇ συνοικίᾳ φραγκοκκλησιὰ τῆς Μεσσαρίας καθολικὸς ναὸς τοῦ ὁποῦ τὰ εὐτελῆ ἐρείπια οὐ πρὸ πολλοῦ κατέστησαν ἀφανῆ καὶ ὅτι ἄλλος ἦν ὁ ἐν τῇ ἐξοχικῇ οἰκίᾳ τοῦ προξένου ὑπάρχας καὶ ὑπὸ τοῦ Τουρνεφορτίου μνημονευόμενος ναῖσκος ὃν μάλιστα ὁ κ. Βάλληνας ὑποτίθησιν ὅτι ἔκειτο «ἴσως ἐν τῷ κατὰ τὴν Παντοῦσαν Σταυρῷ» ἐρειπωμένῳ ἀγροτικῷ οἴκῳ τοῦ προξένου Γιαννάκη Δελλαγαμικάκη (Κυθνιακά, σ. 32 καὶ 76· ἐν Ἐρμουπόλει 1882). Πρὸς τὴν ἀνωτέρω διατυπωθεῖσαν γνώμην μου φαίνεται ὅτι καὶ ὁ κ. Βάλληνας ἐν μεταγενεστέρῳ αὐτοῦ πονημάτι συμφωνεῖ, γράφων ὅτι «ὁ ἐπὶ Τουρνεφορτίου [ἦτοι ὁ κατὰ τὸ 1700] ναῖσκος τῶν λατίνων ὁ διὰ 15 σκούδων χορηγοῦμενος παρὰ τοῦ ἐν Τήνῳ Λατίνου ἐπισκόπου διατηρούμενος κατέκειτο δι' ἄχρηστίας εἰς ἐρείπια ἐν Μεσσαρία Κύθνου ἧδ' ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας ἦτο πρὸ πενηνταετίας περίπου». (Πάρεργα φιλολογικὰ πονημάτια, τεύχ. Α', σ. 9 ἐν Ἐρμουπόλει 1887). Σημειωτέον πρὸς τοὺς ἄλλους ἐνταῦθα ὅτι τὰ 15 σκούδα τὰ ἐτησίως ὑπὸ τοῦ ἐν Ρώμῃ ἱεροῦ Συνεδρίου χορηγοῦμενα τῷ ἐν Κύθνῳ λατίνῳ ἱερεῖ ἐδίδοντο αὐτῷ διὰ τοῦ ἐπισκόπου Τήνου διότι εἰς αὐτὸν ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ διανομή τῶν χορηγιῶν πρὸς τοὺς εἰρημένους ἱεραποστόλους τοὺς διεσπαρμένους ἀνὰ τὰς νήσους τοῦ ἀρχιεπελάχου» (Ἐκθεσις περὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας Κιμῶλου ἐν τῷ αὐτῷ χειρογράφῳ).

θίσον δὲν κέκτηται ἡ ἐκκλησία ἐκείνη κανὲν εἶδος ἀκινήτου κτήματος, ἐκτὸς μόνον μικρᾶς οἰκίας ἣτις δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ οὔτε πρὸς κατοικίαν αὐτοῦ. Μοί συνέστησεν ἐπιεικῶς νὰ παρακαλέσω τὸ ἱερὸν Συνέδριον διὰ τὴν αὐξήσιν τοῦ ῥηθέντος χορηγήματος τῷ ὑπεσχέθην νὰ πράξω τοῦτο ἐάν μετὰ περισσοτέρου ζήλου ἢ κατὰ τὸ παρελθὼν ἐξακολουθήσῃ ὑπηρετῶν τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, διότι ἐπιπροσέροισεν παρὰ τῶν καθολικῶν ἐκείνων ὅτι ἄλλην πνευματικὴν ὠφέλειαν δὲν παρέχει αὐτοῖς ἐκτὸς μόνον τὴν ἀπλὴν τέλει τῆς λειτουργίας μὴ φροντίζων, ἂν καὶ εἶνε ἱκανὸς καὶ κατάλληλος, νὰ διδάσκῃ γράμματα καὶ χριστιανικὴν κατήχησιν εἰς τὰ τέκνα, οὔτε νὰ νοουετῇ καὶ καθοδηγῇ τὰς ψυχὰς ἐκείνας διὰ τοῦ θεοῦ λόγου. Ἐπί τούτοις τῷ ἔδωσα διαταγὰς καὶ νοουεῖσας ἰδιαιτέρας.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ῥηθεῖσα ἐκκλησία εἶνε ἐτοιμόρροπος, ἐνόμισα πρέπον νὰ ἐξουσιοδοτήσω ὡς ἐπιτρόπους αὐτῆς δύο ἐγκρίτους λαϊκοὺς διὰ τῆς συνδρομῆς καὶ προβλέψεως τῶν ὁποίων θὰ διατηρηθῇ εἰς ὅσον οἶόν τε καλλιτέραν κατάστασιν. Ἱερὰ ἄμφια δὲν ὑπάρχουσιν ἄλλα ἐκτὸς ἐκείνων τὰ ὅποια κατεσκευάσθησαν καὶ ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ.

«Ὁ κώδων ἀφηρέθη. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει *reviale* καὶ *Spatra*¹ δὲν συνειθίζουσι νὰ κάμωσι τὴν λιτανεῖαν τῆς ἁγίας Δωρεᾶς. Ἰκετεύουσι δ' οἱ καθολικοὶ ἐκείνοι τὰς Ὑπετέρας Ἐξοχότητας, ἵνα εὐδοκήσωσι καὶ προβλέψωσι τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἣτις ἐπίσης στερεῖται Βαπτιστηρίου καὶ χρωματίζεται κατὰ τὴν βάπτισιν τῷ ἀπλῷ ἡγιασμένῳ ὕδατι ἐντὸς κόγχης φορητῆς. Συνέστησα ἐνθέρμως τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Ρωμαϊκοῦ τυπικοῦ ἰδίως κατὰ τὴν τέλει τοῦ ἁγίου Βαπτισματος. Μοί παρουσιάσθη ἐν βιβλιῶριον γάμων καὶ βαπτίσεων ἀρχομένων ἀπὸ τοῦ ἔτους 1673 καὶ καταφθάνον μέχρι τοῦ τρέχοντος.»

Τοιαύτη, οἷα περιγράφεται ἐν τῇ ἐκθέσει ἣτο ἡ κατάστασις τῆς ἐν τῇ πόλει Κύθου δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐν τῇ νήσῳ λατίνων ἐν ἔτει 1700. Οὕτω μετὰ παροδὸν ὀλίγου χρόνου οἱ μὲν ἐγχώριοι λατῖνοι, εὐάριθμοι ὄντες, ἐξέλληνίσθησαν βαθμηδὸν κατὰ πάντα, οἱ δὲ λοιποὶ, ὄντες πειραταί, καὶ νυμφευθέντες Ἑλληνίδας, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ πολλαπλασιασθῶσιν ἐν τῷ καθολικῷ δόγματι. Συνέβη αὐτοῖς ὅτι τοῖς ἐν Κιμῶλι περι ὧν ἡ ἐν τῷ ἰδίῳ χειρογράφῳ ἔκθεσις περὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας τῆς νήσου ταύτης ἀναφέρει ὅτι «τινὲς ἐξ αὐτῶν, ὄντες πειραταί, δὲν δύναται νὰ διαμείνωσιν ἐπὶ μακρὸν ἐκεῖ διότι ὁ τόπος ὑπόκειται εἰς τοὺς Τούρκους» τὰ δὲ τέκνα τῶν ἀκολουθοῦσι τὸ θρησκείμα τῆς Ἑλληνίδος μητρὸς τῶν αὐτῆ δὲ εἶνε ἡ αἰτία δι' ἣν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον δὲν δύναται ν' αὐξήσῃ ἐκεῖ τὸ καθολικὸν δόγμα. Ἄλλ' ἐν μὲν τῇ Κιμῶλι διετηρήθησαν ἐπὶ πλείονα χρόνον οἱ λατῖνοι ὡς θὰ ἴδωμεν ἄλλοτε ἐν δὲ τῇ Κύθῳ κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, οὐ μόνον οὐδεὶς καθολικὸς ὑπῆρχε, διὰ τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας λόγους, ἀλλὰ καὶ τὸ ναϊδιον αὐτῶν ἐρειπώθη. Τοῦτο μακθάνομεν ἐκ τοῦ ἐπομένου ἀποσπάσματος ἐξ ἀνεκδότου ἐπιστολῆς (τὴν 29 Μαρτίου 1752 ἔ. π.), τοῦ

¹ Τὸ ἐκ χρυσοῦ συνήθως καὶ μετ' ἀκτίνων ἱερὸν σκεῦος ἐν ᾧ τίθεται τὸ Κυριακὸν σῶμα κατὰ τὴν λιτανεῖαν τῆς ἁγίας Δωρεᾶς καὶ ἄλλας τελετὰς τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας.

ἐν Κέῳ δυτικοῦ ἱερέως Λεονάρδου Rossi πρὸς τὸν ἐν Νάξῳ Λατῖνον Ἀρχιεπίσκοπον Πέτρον Ντε-Στέφανι: «Nell' isola di Thermia non vè s'attuova verun catolico e la chiesa è rovinata, almeno ci vuole una cinquantina di scudi per metterla in ordine». Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει τὴν 27 Ὀκτωβρίου 1755 καὶ ὁ ἀνωτέρω λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος ἐν τινι σωζωμένῳ σχεδίῳ ἐκθέσεώς του πρὸς τὸ ἐν Ρώμῃ ἱερὸν Συνέδριον, προστιθέμενος ὅτι ἱερὰ τινα σκευὴ τῆς ἐκκλησίας ταύτης εὐρίσκονται κατατεθειμένα πρὸς διαφύλαξιν παρὰ τῷ τότε ἐν Κύθῳ προξένῳ τῆς Γαλλίας. Στεφάνῳ Ντελλα-Γραμματικά. Τὰ σκευὴ δὲ ταῦτα, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ῥηθέντος προξένου, ἤρνεϊτο, ἄγνωστον διὰ τίνα λόγον, ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Τζώρτζης Ντελλα-Γραμματικάς, ὅστις ἦτο τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος, νὰ παραδώσῃ τοῖς ἀρμοδίοις. Τοῦτο ἐξάγεται ἐξ ἐτέρας ἐπιστολῆς (30 Ἀπριλίου 1767) τοῦ ἀνωτέρω ἐν Κέῳ δυτικοῦ ἱερέως, ὅστις ἐν ταῦτῳ λέγει ὅτι καὶ ὁ ἀποκτηθεὶς, πρὸ χρόνων, νέος κώδων τῆς ἐν Κύθῳ ἐρειπωθείσης δυτικῆς ἐκκλησίας, ἐτέθη ἐν τινι ἀνατολικῇ τῆς αὐτῆς νήσου, ἣτοι ἐν τῇ ἐνοριακῇ τοῦ ῥηθέντος Τζώρτζη Ντελλα-Γραμματικά. Ἐκ τούτου δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἐξ ὅλων τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Βάλληνδα ἐκφερομένων ἐν ἄλλῃ αὐτοῦ μελέτῃ εἰκαστῶν, περὶ τοῦ πῶς ἦδη ἀνάκειται ἐν τῷ ἐν Κύθῳ ἀνατολικῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου ναῶ εἰκὼν κάτωθι τῆς ὁποίας εἰκονίζεται, ἄτε καταβαλὼν τὴν πρὸς ἱστορίαν αὐτῆς δαπάνην τῷ 1695 ὁ λατῖνος ἐπὶ Τουρνεφορτίου πρόξενος τῆς Γαλλίας Γιαννάκης Ντελλα-Γραμματικάς, ἡ πιθανωτέρα εἶνε ὅτι «ἡ εἰκὼν αὕτη ἀνήκουσα εἰς λατινικὴν ἐκκλησίαν τῆς Κύθου μετηνέχθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου μετὰ τὴν τῶν λατίνων ἐξάλειψιν». (Κυθνιακά μελετήματα, Οἱ Κοζαδῖνοι. Ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τοῦ 1888 ὑπὲρ τοῦ ἐν Ἐρμουπόλει Γυμνασίου, σ. 156—157).

Ἐν Νάξῳ.

MIX. IAK. ΜΑΡΚΟΠΟΛΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἀλεξάνδρου Ρ. Ραγκαβῆ, Ἄπομνημονεύματα. Τόμ. Δεύτερος. Ἐν Ἀθήναις. Ἐκδότης Γεώργιος Κασδῶνης 1895. Σελ. 416.

Ἐπὶ τοῦ φιλοκάλου ἐκδότου κ. Γ. Κασδῶνη ἐξεδόθη πρό τιμος ὁ Β' τόμος τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ἀλεξ. Ραγκαβῆ, πέρυσιν ἐκδοθέντος τοῦ Α' τόμου, περὶ οὗ ἡ Εἰκονογραφημένη Ἔστια ἔγραψεν ἱκανὰ ἐν φυλλαδ. 13 σελ. 205, 1894. Ὁ Β' τόμος ἀρχεται ἐκ τῆς μεταθέσεως τῆς πρωτοουσίης τῆς Ἑλλάδος ἐκ Ναυπλίου εἰς Ἀθήνας τῷ 1834 καὶ περατοῦται τῷ 1856. Ἐκθέτει δὲ ὁ συγγραφεὺς μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ χάριτος καὶ καλλιπειρίας τὴν μετοικεσίαν αὐτοῦ ἐκ Ναυπλίου εἰς Ἀθήνας, ὧν ἀναγράφει σύντομον περιγραφὴν τῆς καταστάσεως, ἐν ἣ τότε εὐρίσκοντο. Ἐξιστορεῖ εἶτα διάφορα συμβάντα τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ὧν οἶα καὶ τὰ τοῦ γάμου του, τῶν εἰς Εὐρώπην καὶ ἐν Ἑλλάδι ταξιδιῶν του, τοῦ διορισμοῦ του ὡς καθηγητοῦ τῆς ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ, τὰ τῆς Γ' Σεπτεμβρίου, τὰ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Πασιφίου, τὰ τῆς κατοχῆς, τὰ τοῦ διορισμοῦ του τὸ πρῶτον ὡς ὑπουργοῦ

τῶν ἐξωτερικῶν κτλ. Ἀξιοσημείωτα εἶνε τὰ ἀναφερόμενα περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρίας, τοῦ Βρεφοκομείου, Ἀκαδημίας, Μουσείου, ἀποτελοῦντα τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχῆς τῶν ἰδρυμάτων τούτων εἰς τὴν σύστασιν τῶν ὁποίων ὁ φιλόπατρις οὗτος ἀνὴρ εἶπερ καὶ ἄλλος τις συνετέλεσεν.

Ἡ ἐν γένει ἐξιστορήσις τῶν ἐνδιαλαμβανόμενων γεγονότων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν καὶ εἰς περιγραφαὶ τῶν τύπων τῶν Ἑλληνικῶν εἶνε ἐπιχαρίτως γεγραμμένη, καὶ εὐπαρακολούθητος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους.

M.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

Προφύλαξις ἀχυρίνων στεγῶν κατὰ τοῦ πυρός.

Ἡ διαπότισις τῶν ἀχυρίνων στεγῶν καὶ ψαθῶν πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τοῦ πυρός γίνεται ὡς ἑξῆς: Σβύνομεν πρόσφατον ἄσβεστον εἰς ὕδωρ ὅπως κάμνουσιν οἱ κτίσται, τὸ δὲ παραγόμενον παχύρρευστον μίγμα ὅπερ καλεῖται ἄσβεστον γάλα μίγνυται μετὰ μίγματος κινεοῦ πλινθοπηλοῦ (40 μερῶν) καὶ ὕδατος (100 μερῶν). Διὰ τοῦ διπλοῦ τούτου μίγματος, ἐτοιμαζομένου ἐξ ἴσων μερῶν περὶπου ἀμφοτέρων τῶν γυλῶν, ἐπικαλύπτωμεν τὴ βοθηεῖα ψηκτρῶν ἢ σαρώθρων, τὴν ἀχυροστέγην καὶ εἰς μετὰ ἀσφαλίσμενοι κατὰ παντὸς ἔξωθεν πυρός.

P*

Φιλολογικά, Καλλιτεχνικά, Ἐπιστημονικά, Εἰδησεις.

Τὴν π. Παρασκευῆν, 7 Ἀπριλίου, ἐτελέσθησαν ἐν Ἐρνεσίου Κουρτίου. Ἐκ Πατρῶν, Πύργου καὶ τῶν περὶ τὴν δῆμον συνέορυσαν χιλιάδες λαοῦ, ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν δὲ ἦσαν οἱ ἐπὶ τούτῳ προσελθόντες ξένοι μετὰ τῶν μελῶν καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν διαφόρων παρ' ἡμῖν φιλολογικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν σωματείων, τῶν ξένων ἀρχαιολογικῶν Σχολῶν κτλ. Πρῶτος ὁμίλησε γερμανιστὴ ὁ κ. Δαίρπελδ, διευθυντῆς τῆς Γερμανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, ἀποκαλύψας τὴν προτομὴν τοῦ κλεινοῦ αὐτοῦ συμπατριώτου ἐν μέσῳ χειροκροτημάτων καὶ ζητωκραυγῶν. Μετ' αὐτὸν ὁμίλησεν ὁ κ. Π. Καββαδίας, γενικός ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων. Ἰδοῦ σύντομος περιλήψις τοῦ λόγου του:

«Ἐκτακτον καὶ μοναδικὴν ἐν Ἑλλάδι τιμὴν ἀπένευμεν ἡ Κυβέρνησις εἰς τὸν Κούρτιον, ἐγκρίνασα νὰ στηθῇ ἡ προτομὴ αὐτοῦ ἐν τῷ Ὀλυμπιακῷ μουσεῖῳ, προσήκουσαν ὅμως δι' ὅσα ὁ Κούρτιος κατώρθωσεν ὑπὲρ τῆς Ὀλυμπίας, μεταδληθείσης εἰς προσκυνητήριον παντὸς φίλου τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς τέχνης. Τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ὀλυμπίας ὠνευρεθῆσαν ὁ Μονφακῶν καὶ ὁ Βίγκελμαν, κατώρθωσεν ὅμως νὰ ἐτελέσῃ ὁ Κούρτιος, ὅστις πρόβλημα τοῦ βίου του ἔθετο τὸ ἔργον τοῦτο καὶ κάλλιστα ἐδυνήθη νὰ ἐπωφεληθῇ πρὸς τοῦτο τὰς μετὰ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Πρωσίας σχέσεις του, ὡς διδάσκαλος καὶ σύμβουλος τοῦ Φρειδερίκου. Ὅταν ἡ Γερμανία ἐκραταιώθη ἐνωθεῖσα, ἐγένετο δυνατὴ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ σχεδίου τοῦ Κουρτίου, ὅπερ ἦτο πλέον καὶ στέδιον τοῦ Φρειδερίκου. Τοσοῦτον δ' ἐπιτυχεῖς ἦσαν αἱ Ὀλυμπιακαὶ ἀνασκαφαὶ καὶ μετὰ τοσαύτης τελειότητος διεξήγαγεν αὐτὰς ὁ Κούρτιος, ὡστε ἀπέτελεσαν αὐτὰ νέαν ἐποχὴν ἀρχαιολογικῆς δράσεως ἐν Ἑλλάδι. Ἐκτοτε ἀνεσκάφησαν ἡ Δῆλος, ἡ Ἐπίδαυρος, ἡ Ἀκρόπολις, ἡ Ἐλευσίς καὶ τόσοι ἄλλοι ἐπίσημοι ἀρχαιολογικοὶ